

Juostų ryšys su mitologija

Vytautas TUMĖNAS

Straipsnio objektas: lietuvių juostų artefakto mitinė simbolika ir metaforika. Tikslas: apžvelgti ir išnagrinėti juostų bei jų gamybos technikos – audimo – įvaizdžių reikšmę ir vietą lietuvių mitinėje pasaulėžiūroje. Metodai: ikonologinis, struktūrinis, lyginamasis tipologinis, kontekstinis, fenomenologinis. Išvados: išryškėjo juostos ir audimo simbolio tiek tautiniai, tiek visuotiniai aspektai. Atsiskleidė savitas lietuvių tradicinei pasaulėžiūrai jų siejimas su Laima ar Laume ir jai artimomis moteriškomis mitinėmis būtybėmis ir jų semantikos lauku, kuriame svarbiausios yra dieviškos globos ir laimės idėjos. Tuo tarpu senovės indų mitologijoje audimas siejamas su vyriškomis mitinėmis būtybėmis. Juostos ir audimas, kaip universalija, įkūnija ryšio su sakralia sfera, kosmosu, dieviška darma idėją.

Daugelio tyrinėtojų nuomone (pvz., A. Baiburino¹, M. Gimbutienės², V. Ivanovo ir V. Toporovo), archajiškieji tradiciniai amatai (tokie kaip audimas, puodininkystė, kalvystė) atsirado ne tiek iš buitinio poreikio, kiek iš religinės apeiginės veiklos.³ V. Ivanovo ir V. Toporovo teigimu, ūkinė gamybinė amatų paskirtis, vėliau tapusi esmine, pradžioje buvo antraeilė, nes amatai priklausė sakralinei pasaulėžiūrai ir buvo siejami su bendra kosmologine schema.⁴ Žymus rusų etnologas A. Baiburinas tvirtina, kad būtent ritualas pagimdė technologiją, o ne technologiją lydėjo ritualiniai veiksmai. Pakankamai naudingas daiktas, gimęs Sukūrimo rituale, buvo suvokiamas kaip natūralus teisingo apeiginio elgesio padarinys. Daiktų praktinį tinkamumą lėmė jų atitikimas pasaulio sukūrimo ir daiktų pagaminimo ritualams. Tai atspindi archajiškosioms technologijoms būdinga „perdėta technologinių procesų gausa“, t.y. daugybė veiksmų, kurie, modernaus žmogaus požiūriu, galutiniam rezultatui neturi jokios įtakos, taip pat tai, kad kai kuriems grynai technologiniams veiksams buvo suteikiama ir visiškai kita reikšmė. Archajiškoje mąstysenoje pagrindinės medžiagos (metalai, medis, molis, vilna), iš kurių buvo daromi būtiniausi žmogui daiktai, yra ypatingai sureikšmintos. Pagrindiniai technologinio proceso veikėjai – žmogus ir stichijos (ugnis, vanduo, oras) – iš esmės atkartoja Pasaulio sukūrimo dalyvių veiksmus.⁵

Lietuvių tradicinėje kultūroje ryškius tokio archajiško mąstymo atšvaitus galima įžiūrėti glaudžiam juostų siejime su mitiniu pasauliu. Tai liudija ir juostų bei jų gamybos įvaizdžio reikšmė mitinėje poetikoje.

Modernaus žmogaus požiūriu (kurį grindžia tikėjimas materialistiniu gamtamokslu), audinio kokybės negali veikti

oro sąlygos arba tam tikros savaitės, švenčių dienos; ir atvirksčiai, audimo veiksmas negali veikti aplinkinės gamtos, gyvulių sveikatos ir pan. Tačiau nereikia pamiršti, kad šiuolaikinis žmogus visiškai kitais kriterijais vertina ir pačią audinio kokybę. Tradicinėje pasaulėžiūroje labiausiai buvo vertinamos tokios juostos (bei panašios išilgintos formos audiniai – rankšluosčiai), kurios turėjo ypatingų, galbūt antgamtinių galių pakreipti likimą į gera. Šiuolaikiniam žmogui svarbiau juostos estetiškumas, pagaliau audėjos vardas, o ne dorovinės, religinės jos savybės ar mintys, su kuriomis ji juosta audė. Tenkindamos šiuolaikinius, grynai simbolinius poreikius dabar juostos tarnauja kaip gerų linkėjimų, pagarbos, grožio teikimo išraiška, ypatingesniais atvejais – kaip tautos

1 pav. Taip vystydavo krikščydami vaiką tarpukario Lietuvoje Prūsėlių k., Šakių r. Marijona (Diržiūtė) Ročkienė, g. 1920 m. Lukšiuose, Šakių r. V. Tumėno nuotr. 1997 m. – ES b. 2052 (52).

dvasios simbolis. Pastarosios juostų (kaip ir vėliavų) simbolikos ištakas galima įžvelgti archajiškame protėvių kulte. Panašiai ir kitų juostos simbolių reikšmių kilmę galima atsekti archajiškose sakralinėse pažiūrose bei apeigose.

Audinių, juostų gamybos technologija archajiniame mąstyme apipinta daugybe mitų, tikėjimų, tautosakos kūrinių. Tai leidžia daryti prielaidą, jog ritualizuotą audimo veiksmą galėjo lydėti ir atitinkamas sakralizuotas mintijimo būdas; kitaip sakant, audimas, idealiu atveju, galėjo būti ir tam tikras meditacijos būdas, proto nušvietimo kelias (net ir dabar moterys patiria, jog audimas „labai ramina“). Juoba kad siekiant, jog audinys turėtų ypatingų teigiamų galių, reikėjo ir atlikti atitinkamo nusiteikimo.

Simboliniai daiktai itin stipriai gali veikti žmonių mintis. Labai daug priklauso ir nuo simbolį vartojančiojo, suvokiančiojo požiūrio bei tikėjimo. Mitiniame mąstyme audėjos ryšys su Aukštesniuju palankiu pasauliu atsispindi audinyje, kuris, „iššęjęs į gyvenimą“, savo ruožtu padeda žmonėms užmegzti darnius ryšius su kosmosu. Ši simbolinė idėja itin ryškiai įkūnyta juostos sąvokoje.

Žodis *juosta*, rusų *нояс*, sen. indų *yasta*, kilęs iš jungimo, susiejimo, surišimo sąvokų: ide. **io(u)s*- 'juosti'; *ieu- 'sieti'⁶. Beje, ir gretimų indoeuropiečiams ugrofinių kalbose juosta vadinama panašiai: karelių *vjuo*; komių *jy*⁷. Vadinasi, pirminė reikšmė galėjo kilti iš juostos gamybos būdo – siūlų suvijimo, supynimo, būtent susiejimo, ir iš jos pačios kaip raiščio ar diržo paskirties ką nors sujungti, susieti, surišti. Ir žodžio *vyti* praforma *uei- simetriška minėtajai *ieu-. Vejant, sukant pluoštą, randasi siūlai; vijimas – vienas seniausių juostų gamybos būdų.⁸ *Vyti* giminiškas sen. indų *vayati* 'audžia, pina'.⁹ Ar tik nesusijęs ir estų kalboje juostos pavadinimas *voo*.

Artimas gilesnes reikšmes atskleidžia ir žodžio *juosta* etimologinės paralelės Vedų bei sanskrito kalbose: *yu-* (*yauti*, *yunati*, *yunite*) reiškia 'jungti, pririšti, susieti, sujuosti, apvaldyti, garbinti, panirti savo savastin'. Iš jo kilęs *yuj-* (*yunaki*, *yunakte*, *yujiyat*) 'surišti, susieti, sujungti (kinkomus žirgus), aukoti (maldas, atnašas), sutelkti protą vardan jungties su Visuotine Siela, įsitraukti į meditaciją (*yogam*), jungtis draugėn, tuoktis, suderinti, atkurti darną'. Panašaus skambesio bei reikšmės yra ir tokie žodžiai kaip *yaští*- 'lazda, stulpas, grandinė, juostelė, raištelis, virvelė', *yaštika*- 'stulpas, valdžios lazda' ir *yaštar*- 'aukotojas', *yaga*- 'atnašavimas, garbinimas', *yajña*- 'aukojimas, atnašavimas, garbinimas, meldimas', *yaj*- 'aukoti (dievybei ar žmogui), dovanoti', nors etimologiškai jie gali būti ir nesusiję.¹⁰

Iš lietuvių tikėjimų ir tautosakos galima spręsti, kad žmogus, ausdamas juostas ar užsiimdamas kita audėjiška veikla (pynimu, vijimu, verpimu, mezgimu), bendrauja su paslaptinomis likimo, vestuvinėmis jėgomis, nešančiomis laimę, sveikatą. Pavyzdžiui, simboliško turinio Advento dainose giedama apie audžiančią juostas mergelę ir kilpinėlius narstantį, „kepeliušius“, „kamašėlius“ siuvantį, pirštinaites taisantį bernelį. Jie siunčia vienas kitam meilinosi, piršimosi dovanas.¹¹ Kitų tipų dainose, važiuojant „kupčiams“ (greičiausiai

2 pav. Samių kūdikis lopšyje, aprištas juostomis // Manker E. Samefolks konst. – Halmstad, 1971. – P. 94.

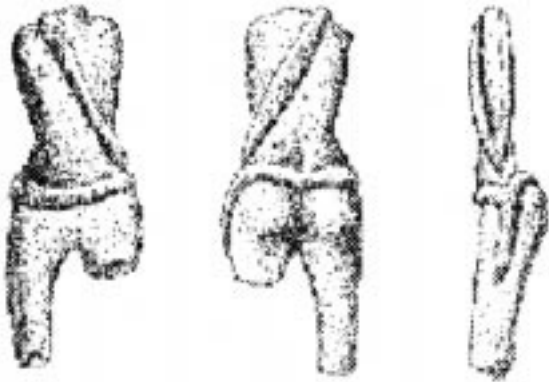
tai piršlių simbolis), jaunas bernelis, ganydamas žirgelius, veja pantelius, bet užmiega, ir žirgai pabėga į uošvio dvarą.¹² Tai gi ir čia vijimas susiejamas su vestuvine – piršlybų tema.

Kad audimas ir verpimas yra ypatingas, mitiškai sureikšmintas darbas, rodo tikėjimai: penktadienį negalima apmetinėti metmenų,¹³ o pirmadienį negerai (negalima) pradėti austi arba negalima pradėti nei austi, nei verpti, nes nesiseks – gali siūlai trūkinėti, pintis;¹⁴ geriausia apmetinėti siūlus antradienį, tada netrūkinės audžiant.¹⁵ Audimo ryšį su kosmosu, visu supančiu pasauliu rodo draudimas tarpukalėdžio vakarais verpti ir austi, „nes gyvuliams negerai – gali sirgti“.¹⁶ Žemiškame, profaniškame lygmenyje audimo ryšys su kuriančiu moterišku pradū atsispindi erotiškose mįslėse, reiškančioje audimą: „Gyslos tamposi, kudlos kratosi, nuoga skylė atsiveizi“.¹⁷

Siūlų vyniojimas Kūčių vakarą, tikint, jog kas daugiau siūlų suvynios, tas bus turtingesnis,¹⁸ siejasi su turtų lėmėjos Laimos veikla. Lietuvoje tikima, kad ir laumės padeda moterims su audimu susijusioje veikloje. Apie darbščias audėjas, kurios audžia per naktį, buvo manoma, esą joms „laumės padeda“.¹⁹ Laumės pasirodymas kartais turi neigiamą prasmę, gali reikšti pamoką arba bausmę. „Jei kuodelį necikus verpėja verpė ir paliko, numetė – nuėjo pas kūmų paplepėc – tai, sako, laums verpc pradeda – kuodelis susivelia. Neškis su savim siūlų. Jei pameti nebaigęs – laumės verps. Jei verpėja nuėjo plack liežuviais, tai kuodelį laumės verpia – vaikai pargriauna, išnešioja, pelės insivelia. Plepės, kur mažai dirba, po svečius laksto, sakoma – laumę po namus nešioji.“²⁰

Laumė ir Laima lietuvių mitologijoje – pačios didžiausios verpėjos, audėjos ir dainuotojos. Juosta yra šių deivių ženklas – Laimos ar Laumės juosta, t.y. vaivorykštė.²¹ Matyt, neatsitiktinai iš juostų susiūti kilimai, A. Kargaudienės duomenimis, Suvalkijoje buvo vadinami *lauminiais*.²² Giedojimo ir audimo bei Laumės ar Laimos semantinį sąryšį rodo tai, kad aukštaičiai pagrindinio teksto giedojimą sutartinėse vadino „rinkimu“²³ – nelyginant rašto rinkimu audinyje, o sutartinių giedotojas sieja su laumėmis ar Laima.²⁴ Giedoti sutartines, liūliuoti, šaukti ir rėkti iš visų lietuvių mitologinių būtybių būdinga tik Laumei ir Laimai.²⁵

Panašiai ir seniausiame indoeuropiečių šventraštyje Rig Vedoje audimo veiksmas simboliškai siejamas su aukojimu ir pasaulio kūrimu. Aukojimas vaizduojamas kaip per visą dangų nusidriekęs audimas, kuriame dalyvauja visi dievai. Ir himnų kūrėjas poetas dažnai prilyginamas audėjui.²⁶ Rig Vedoje taip giedama apie aukojimą: „Auka, į visas puses iš-

3 pav. Juostų dėvėseną Senojoje Europoje // Gimbutas M. *The Goddess and Gods of Old Europe, 6500–3500 B. C.: Myths and Cult Images*. – London, 1982. – P. 51.

tempta po siūlą, / Šimtu vienu veiksmu, skirtu dievams, atnašaujama – / Ją audžia tėvai atykę. / Jie sėdi prie ištempotos aukos taip sakdami: „Ausk pirmyn, ausk atgal“.²⁷ Tai vėlgi atspindi juostos simbolinį ryšį su aukojimu. Rig Vedoje dvyniai Ašviniai (dalyvaujantys Aukojime, kosmoso pusiausvyros palaikyme) prilyginami talentingam audėjui.²⁸ Į Ašvinius krepiamasi: „Jūs ištempinėjate poetines mintis lyg meistras – audinys“.²⁹ Vedose visata suvokiama kaip milžiniškas kosminis audinys, kurio visos dalys neatsiejamai susiję. Upanišadose visata prilyginama voratinklui.³⁰ Galimas dalykas, jog ir šiaudinio „vestuvių sodo“ (kaip manoma, kosmoso simbolio) vadinimas „voru“ tarmėse³¹ yra šios archajiškos metaforos reliktas. Indų tradicijoje šventos juostos jadžniapavytos (*yajñapavīta-*) pirmosios žodžio dalies šaknis *yaj-* reiškia „aukojimą“.³²

Ir antikinėje mitologijoje audimas bei verpimas gretinami su kosmoso, gyvenimo tvarkos palaikymu, prilyginami poezijai, giedojimui, pranašavimui ir burtams. Panašiai kaip baltų ir priešingai senovės arijų mitologijai Antikoje audimas ir giedojimas yra moteriškųjų dievybių privilegija. Af-

roditė pasiverčia sena verpėja, bet Elena ją atpažįsta iš nuostabaus kaklo.³³ Arachnė ir Atėnė varžėsi ausdamos audinius. Atėnę varžovės menas užrūstino, ir ji pavertė Arachnę voru.³⁴ Kora, visos kūriniųjoji prižiūrėtoja, yra audėja.³⁵ Ausdamos deivės gieda.³⁶

Juostos vaizdinio ryšį su Laume lietuvių mitinėje pasaulėžiūroje atspindi tai, kad Laumė įsivaizduojama siurbianti vandenį iš žemės į dangų – dėl to atsiranda *laumės juosta*,³⁷ *laumės šluota* arba tiesiog *laumė*³⁸ (t.y. vaivorykštė). Tikiama, kad ji susidaro iš oro³⁹ ir siurbia vandenį į dangų („toks debesėlis pasidaro, ir lyja toj vietoj“; „prisisiurbs ir vėl neš lietu“⁴¹). Vandenį ji *straubia*⁴² iš ežerų ir upių;⁴³ arba iš vienos upės į kitą,⁴⁴ ar iš vienos balos nutraukia į kitą vandenį.⁴⁵ Dėl to vaivorykštė Dzūkijoje dar vadinama ir *siurbliu*,⁴⁶ *straubliu* bei *striaubliu*.⁴⁷ Švenčionių ir Utenos krašte vaivorykštės ir šviesos rato aplink mėnulį įvardinimas *drigne*,⁴⁸ *drignu*⁴⁹ kildintinas iš prokalbės šaknies *drgh-*, reiškiančios „rauti“.⁵⁰ Panašiai ir lenkų kalboje vaivorykštė vadinama *tecz*, žodžiu, artimu „traukimui“. Dar vienas dzūkiškas vaivorykštės pavadinimas – *smakas*, t.y. slibinas, „smakas geria iš vienos upės į kitą vandenį“.⁵¹ „Kai nusileidžia smako galas į vandenį, tai, sako, į vandenį trauki“.⁵²

Slibinas, gyvatė, kitų kraštų mitologijose siejami su vandenimis ir ugnimi, šviesa, yra neapvaldytos, nepažabotos gyvybinės energijos simbolis.⁵³ Panašiai ir lietuvių laumės sie-

4 pav. Hinduizmo dievas Šiva, dėvintis per petį sakralų raištį jadžniapavytą // Harshananda S. *Hindu Gods and Goddesses*. – Madras, 1981. – P. 9.

jasi su šviesa, vandenimis ir gyvybine energija. Laumės jėgos taip pat netvarkingos, laukinės, atrodo, kad ji simbolizuoja nepašvęstą, nesakralizuotą seksualumą, laisvą meilę. Ne veltui jai vaikai kelia daug sunkumų, dėl to jai nieko nereiškia juos išmainyti, pamesti (panašiai kaip gegutei). Taigi laumė ryškėja kaip išvirksčioji Laimos pusė. Ji, pagal M. Gimbutienę, yra Laimos funkcijų dubliuotoja žemėje.⁵⁴ O juostų ryšys su laume ar Laima, ko gero, būtų dvigubas: tai ir Laimos įkvėptos juostos, išaustos darbščių audėjų, ir stichiška, nepriklausanti kultūrai „laukinės gamtos“ juosta – *laumės juosta* arba *vaivorinė rykštė*. Laumių artimumą vandens pradui rodo ir tai, kad jos būna dažnai sutinkamos prie vandens – naktimis skalbia, velėja, periasi pirtyse.⁵⁵ Glaudžias laumių sąsajas su vandeniu ir, kita vertus, su vestuvėmis, sueitimi, gimdymu galima mėginti paaiškinti tuo, kad pastaroji meilės ir gyvybinės energijos sritis⁵⁶ daugelyje mitologijų tapatinama su kosminiais vandenimis.

Itin glaudų juostos vaizdinio ryšį su gamta, vandens stichija, upėmis lietuvių pasaulėžiūroje atspindi *Juostos* upė, tekanti Anykščių, Panevėžio rajonuose (dešinysis Nevėžio intakas). Artima juostai virvė ir vijimas kaip vienas archajiškiausių juostų gamybos būdų taip pat įkūnyti didžiausios Telšių rajono upės *Virvyčios* varde. Juostos siejimą su upe lietuvių mąstyme gerai atspindi dažnai vartojamas frazeologizmas „upės juosta“ ir garsios Maironio eilės „Ten susimastęs tamsus Nevėžis kaip juosta juosia žaliąsias pievas“. Kitų aprangos dalių vardais pavadintų gamtovardžių neteko pastebėti.⁵⁷ Peršasi išvada, kad juosta iš tiesų gali būti pati archajiškiausia drabužių dalis, todėl labiausiai susieta su gamta, visu kosmosu ir sakraliu pasauliu.

Lietuvių tradicijoje Laima ir Laumė, kaip globojančios audimą ir verpimą mitinės būtybės, iškyla ne tik narpliojant juostų ir vandens sąsajas, bet ir ryšium su bičių mitologiniu įprasminimu. „Audėjiška“ veikla bitės panašios į Laimą: bitės aplink avilį *audžia*, korius *siuva*. Bites globojančios deivės vardas *Austėja* taip pat etimologiškai artimas audimui. Kita vertus, *Austėjos* vardas primena latvių *Austrinia* (Aušrinę). Tačiau svarbiausias argumentas, bylojantis apie laumių ryšį su bitėmis, yra *laumės šluotų* (*ievaro, amalo*) pavadinimai, paplitę pietų Dzūkijoje – *biciakrėslis*,⁵⁸ t.y. bičių krėslas, ir *bičių vainikas*.⁵⁹ Šią mintį patvirtina ir tikėjimas, jog *biciakrėslis* užauga medžių šakose toje vietoje, kur buvo išmetęs bičių spiečius.⁶⁰ Taigi vieno ir to paties augalo *ievaro* kilmė aiškinama dvejopai: kaip susijusi su laumėmis ir kaip bičių spietimosi vieta. Gali būti, jog Laumės (arba Laimos) ir bičių artumas lietuvių mitologijoje pagrįstas jų semantikos ryšiu su šeimyninės meilės, kosminės tvarkos ir darnos idėjomis.

„Užteka teka skaisti saulelė“⁶¹ tipo dainos gerai atspindi Aušrinės ryšį su Laima (ar Laume), rasa, svaigančiu gėrimu (*alus* archajiškesne reikšme buvo ir midus⁶²). Atrodo, kad šio tipo dainose Aušrinė kontekstiškai siejama su Laima (arba Laume). Užtekėdama Saulė pradžioje randa žvaigždėlę (gamtoje tai Aušrinė), o vėliau burnoja ant Laimos (ar Laumės), kuri ketino sukviesti visas žvaigždes į puotą. Galima

5 pav. Juostelės kaspiniai antkapiniame suomių paminkle Karelijoje // Blasted Y., Suckdorf V. Kareliške gebande. – Helsingfors, 1900. – T. 76.

numanyti, kad visas žvaigždes, kaip gimines į puotą, kviečia Laima–Aušrinė. Kitaip sakant, pati būdama žvaigždėlė, sukviečia į save panašius nakties šviesulius.

Apie galimą Laimos ryšį su žvaigždėmis kalba ir lietuvininkų tikėjimas, kad *Verpėja* (pagal funkcijas artima Laimai) lemia žmogaus gyvenimo trukmę, verpia jo dalios giją, kuri baigiasi žvaigždėje. Kai gija nutrūksta – žmogus miršta, o žvaigždė gėsdoma krinta žemyn.⁶³

Audėjiška Aušrinės veikla atspindi lietuvių pasakose, kuriose į raganos karalystę patekusi mergaitė, Saulės duktė – Aušrinė, siuva šilkus, veja juos į kamuolį.⁶⁴

Taigi lietuvių mitologijoje, tautosakoje su audimu labiausiai susiję yra Laima ir Laumė, Aušrinė, o gyvių pasaulyje – bitės ir vorai.

Reikia pastebėti, kad baltų mitinės būtybės, užsiimančios audėjiška veikla, turi ir dvyniškų

bruožų: Laima turi jai kokybiškai priešingą laumę. Laumės savo ruožtu būna geros ir blogos. Dvilypės priešpriešas įkūnija ir bičių „siuvinimas“ (t.y. lakiojimas pirmyn atgal). Vadinasi, galima daryti prielaidą, jog juostoje, kaip ryšio, aukos ir darnių santykių ne tik su žmonėmis, bet ir su visu pasauliu simboliuje, gali būti įkūnyta ir dvynių mitologija.

Juostų audimo ryšį su dvynių mitologija bei pasaulio kūrimo mitologema lietuvių pasaulėžiūroje gerai atspindi „Gili upė, leliumoj“ tipo Advento–Kalėdų dainos. Ant upelėje esančio akmenėlio stovi du krėslėliai, juose sėdinčios dvi sesulės margas juostas audžia. O du bernaičiai susitaria eiti ir jas atimti.⁶⁵ Kad šio kalendorinio ciklo mitologija persmelkta kosmogonine simbolika, yra išsamiai išaiškinęs N. Vėlius.⁶⁶ Dvynišką šios dainos pradą ryškiai atspindi dvinariai įvaizdžiai: du krėslėliai, dvi seselės, du broleliai ar bernaičiai.

Atrodo, kad dvejopumas, margumas lietuviams galėjo būti ryšio simboliu. Todėl folklore juosta – *margaspalvė*; gro-matėlė – *margoji*; mirties miegu miegantis bernelis guli *margojoje lovelėje*; žirgas, nuraškantis stebuklingą žolyną kitame pasaulyje (po vandeniu), yra *margas*. O pavasario gamtos atgimimo švenčių atributas – specialiai marginamas kiaušinis vadinamas *margučiu*.

Dvejopumas, dvilypumas būdingas ir visai audimo mitologemai, jos semantikai. Lietuviai audimu vadina smarkų, atsikartojantį „pirmyn atgal“ veiksmą. Todėl „austi“ reiškia ne tik audeklą gaminti, bet ir bėgioti šen bei ten, taip pat – varstyti, darinėti duris; pavyzdžiui, sakoma: „Kregždės tik

audžia (t.y. laksto) pažeme”.⁶⁷ Tokia pačia prasme gali būti vartojamas ir žodis *siūti*: „Vaikas siuva ir siuva: čia į lauką, čia į vidų”, „Bitės tik siuva aplink avilį”. Tekstilinės semantikos ryšį su bitėmis atspindi ne tik tai, kad „bitės korius siuva”,⁶⁸ bet ir jų veiksmo prilyginamas audimui, verpimui ir mezgimui mįslėse.⁶⁹ Semantinį audimo ryšį su bitėmis gerai atspindi ir jų deivės Austėjos vardas, kurį A. J. Greimas kildina iš zigzaginio besikartojančio judesio.⁷⁰

Panašiai, kaip lietuvių mitologijoje audimo semantikos laukas apima ir bites, taip senovės arijų Ašviniai tiesiogiai siejami su bitėmis. Vedose „audimui pirmyn ir atgal” prilyginamas himnų giedojimas, jų poezija, įkvėpta Ašvinių.⁷¹ Dvyniai Ašviniai tiesiogiai siejami su bitėmis, vadinami *madhupa* – ‘medaus gėrikai’. Kiekvieną rytą jie iššlaksto medų po visą kraštą, jie veža medų ratuose, duoda jį bitėms, šlaksto juo auką.⁷² Kaip Ašviniai susiję su medumi ir *soma*-, ekstazę iššaukiančiu žynių ir dievų gėrimu (F. B. Kuiperis mano, jog somos pirmtakas buvo svaiginantis medaus gėrimas,⁷³ o Vedų ir šamanizmo tyrinėtojai yra atskleidę bendras sakralias somos ir kitų svaigalų ištakas ir jų rudimentinį gyvavimą eu-

6 pav. Juosta aprištas kryžius Dzūkijoje, Mardasavo k. 1999 m. Simono Liugo nuotrauka.

ropiečių raganų veikloje⁷⁴), taip ir lietuvių Laima ir Laumė yra alaus, midaus darytojos. Kaip senovės arijai audimą, bites ir giedojimą siejo su Ašviniais, taip baltų tradicijoje šią sritį globoja Laima ir Laumė. Jų veiklos panašumą galima mėginti paaiškinti itin artima šių mitinių veikėjų giminyste. (Čia galėtume pasiremti V. Ivanovo ir V. Toporovo atlikta baltiškųjų dvynių mitologijos rekonstrukcija: pirmieji dvyniai buvo brolis ir sesuo, o vėliau pasirodo du dvyniai broliai ir jų sesuo.⁷⁵ Aušrinė–Laima kadaise turėjo brolių dvynių, o vėliau Aušrinė įgijo jau du brolius – Dievo sūnelius.)

Dvyniai siejami ne tik su vaisingumu, bet ir su vestuvėmis.⁷⁶ Matyt, todėl juostos tokios reikšmingos susigimniaujant, svetimą paverčiant artimu. Juosta dažnai išreiškia dviejopų priešpriešų mitologiją: tolimas–artimas, svetimas–draugas, nereikšmingas–mylimas, neapsaugotas–globojamas, nepriklausomas–susijęs.

O. Lysenko tyrinėjimų duomenimis, Rytų Europos tautų mitinėje tradicinėje pasaulėžiūroje juostų ir apskritai audimas prilyginamas aukai, apeigai, magiškam ritualui. Pagal jį, bet kokia apeiga tradicinėje pasaulėžiūroje suvokiama kaip kosmoso tvarkos palaikymas – todėl ir iš aukos gimusi juosta, naudojama apeigose, skirta tam, kad rūpimą objektą atskirtų nuo chaoso, profanišką pasaulį perkeistų į kosmosą, sakralią erdvę. Tokią pačią reikšmę, jo nuomone, turėję ir kiti ilgi tekstilės artefaktai, ypač rankšluosčiai.⁷⁷

Šias išvadas patvirtina ir lietuviškoji medžiaga. Juostos mitiškumą rodo ne tik jos semantikos ryšys su Laume, Laima, Aušrine, Austėja. Lietuvių tradicijoje buitinė juostos paskirtis labai nežymi palyginti su jos dvasine, magine reikšme, kur ji išskyla kaip mediatorius – auka tarp žmonių bei tarp žmonių ir mitinių būtybių. Ji yra saitas ne tik žmonių visuomenės lygmenyje, bet ir sieja žmones su aukštesniuoju pasauliu – taigi, yra simbolinis tarpininkas pačia plačiausia prasme. Profanišką lygmenį susiedama su sakraliuoju, ji tarnauja kaip saugas nuo „piktų jėgų” ir gydytojas. Įvairių apeiginių dovanų, žmonių, gyvulių, medžių ir kitų reikšmingų objektų aprišimas juosta, raiščiu, siūlu pakylėja juos iš kasdienybės į šventybę, iš grėsmingos chaotiškos erdvės į apsaugotą kosmosą. Panašią išvadą apie juostos kaip mitinės ribos, apsaugotojo, magiško rato bei mediatoriaus simbolišką padarę ir gudų etnografe V. J. Fadzejeva.⁷⁸ Juostą kaip universalų lietuvių kultūrinį komunikantą, mediatorių išsamiai nagrinėjo ir Kanados antropologė J. Vaštokienė.⁷⁹

Kaip ilgas audinys tampa atskyrėju nuo chaoso, gerai matome lietuvių pasakose „Jaunuolis, paverstas į arklį”, „Sesuo bėga nuo brolio”: dangiškos prigimties mergaitė, bėgdama iš blogio karalystės, meta paskui save stebuklingą audinį – rankšluostį, kuris užtveria priešams kelią pavirsdamas vandeniu.⁸⁰

Juostai taip pat kartais buvo teikiama gydomoji galia. Varenos rajone, Lynažerio kaime „jeigu kū sopa, tai riša vinčianų juostų”⁸¹. Kaip apsauga nuo „blogų akių” naudojama ir raudonos medžiagos juostelė, raištis (*stangutė*) arba vien raudonas vilnonis siūlas, aprišamas kūdikiui aplinkui krūtine ant vystyklų,⁸² rečiau ant kaklo.⁸³ Ir dabar Rytų Lie-

tuvoje tikima, kad raudonas siūlas su mazgeliais, užrištais tam tikru būdu užkalbant, turi gydomųjų galių.⁸⁴ Kaip apsauga nuo „nužiūrėjimo“ raudonas raištis rišamas naminių gyvulių jaunikliams: kumeliukams, veršeliams, ėriukams (paprastai aplinkui kaklą, rečiau kumeliukui į karčius).⁸⁵ Siekiant maginės pagalbos kūdikis aprišamas per bambą raudonos spalvos vilnoniu siūlu, užkalbėtu rišant jame mazgiukus, kai nesveikuoja, nemiega; arba toks siūlas rišamas ant riešo, kai grikši, – „taip grįžas nusiriša“.⁸⁶

Juostą kaip būtiną saugą nuo nelaimių Lietuvos kurši-ninkai tvirtino prie jaunavedžių vežiko botago.⁸⁷

Ketinamą karti svotą Aukštaitijoje nuotaka išgelbėdavo apjuosdama ją juosta.⁸⁸

Lietuvoje bene ilgiausiai išlikęs juostų rišimo ratu paprotys – aprišti krikštijamą kūdikį⁸⁹ (1 pav.). Čia galima įžiūrėti magiško, saugančio rato simboliką. Panašiai ir suomiai, gyvenantys Rusijos šiaurės vakaruose, kūdikį „suvystydavo“ juosta, kuri saugodavo jo miegą.⁹⁰ Ir šiaurės Skandinavijos tautos, saugodamos kūdikį nuo įvairiausių piktų jėgų, juostomis puošė jo lopšį⁹¹ (2 pav.).

Vakarų Lietuvoje juostele buvo aprišamos ir įvairiausios apeiginės krikštynų, vestuvių, laidotuvių dovanos.⁹² Pavyzdžiui, Priekulės apylinkėse vestuvinės dovanos, skirtos piršliui ir sročiai, būdavo aprišamos juostelėmis ir pririšamos prie *karulio* (vainiko – vestuvių sodo).⁹³ Šventosios apylinkėse rankšluosčiai ir pirštinės, aprišti su juostelėmis, buvo būdingos dovanos duobkasiams, karsto ir kryžiaus nešikams, taip pat ir vežikui.⁹⁴ Juos pririšdavo prie kryžiaus kryžmos.⁹⁵ Paprotys laidotuvių procesijos kryžių aprišti juosta žinotas ir Suvalkijoje.⁹⁶ Antkapinių paminklų puošimas ilgais tekstiliniiais dirbiniais (ne tik juostomis, bet ir rankšluosčiais, kaspinais) paplitęs ir kituose kraštuose. Pavyzdžiui, Gudijoje kapinių, šventų vietų ir kryžkelių kryžius puošdavo rankšluosčiais.⁹⁷

Suvalkijoje ir Mažojoje Lietuvoje ant tradicinių rinktinių raštuotų juostų būdavo nuleidžiamas į duobę karstas.⁹⁸ Paprotys juostomis nuleisti karstą į duobę žinomas ir Komijos–Permės krašte.⁹⁹ Suvalkijoje per laidotuves juostomis (retais atvejais net trimis juostomis) arba rankšluosčiais dar neseniai buvo aprišamas nešamas karstas. Po laidotuvių šios juostos, kaip ir tos, kurias per petį juosėjo karsto nešikai, taip pat juostelė, kuria buvo aprištas kryžius, atitekdavo duobkasiams ir karsto nešėjams.¹⁰⁰ Karsto aprišimas juosta žinomas ir Gudijoje.¹⁰¹ Karsto aprišimo juosta papročio senumą liudija Paragaudyje, Šilalės r. X a. palaidojime rastas drobės ryšelis su sudeginto vaiko palaikais, perrištas „žaltinėlio“ tipo ornamentu dekoruota vytinė–rinktine juosta.¹⁰²

Vestuvių apeigų dalyviams Suvalkijoje nuotaka juostas dovanojo į rankas (ypač vaikams) arba perjuosdavo per petį.¹⁰³

Dzūkijoje XX a. pr. nuotaka, vežama į vyro namus, mesdavo juostas ant ežios, skiriančios laukus, ir ant kitokių laukų riboženklų, rišdavo ant pakelės kryžių, apdovanodavo vartų sargus.¹⁰⁴ Jaunamartė, įvedama į anytos namus, tiesdavo juostą ant durų slenksčio, kabindavo ant rankenos, užmesdavo ant krosnies, rišdavo ant šluotos.¹⁰⁵

Panašiai apeiginę erdvę paženklindavo ir vėpsų nuotaka, tik ne juostomis, o rankšluosčiais. Rankšluosčiai vestuvėse, A. Kosmenko nuomone, buvo tarsi mediatoriai: jų dėka buvo užmezgamas ryšys tarp žmonių ir „aukščiausios sferos“, sujungiantis turėtą socialinį statusą keičiantį su palankiomis jam antgamtinėmis jėgomis. O dovanų pavidalu rankšluostis, juosta buvo ir dvasinis tarpininkas tarp dviejų šeimų.¹⁰⁶

Jaunamartė daug juostų išdalindavo ir per pirmarytį. Vėdžiojama po visą pirkia ir sodybą, ji kiekvienoje vietoje turėjo palikti užkabintą juostą. Pirmą kartą eidama vandens, rišdavo juostą ant šulinio svirties, dėdavo tvarte ant ėdžių, aprišdavo sode vaismedžius.¹⁰⁷ Pirmą kartą išimtą iš krosnies katilėlių su koše turėjo aprišti juostele, pirmą kartą nuėjusi melžti karvės, aprišdavo jos ragus juosta.¹⁰⁸

Panašų „pašventinimo“, „susitaikymo“ veiksmą galima įžvelgti ir dzūkų rugiapjūtės paprotyje juosta apjuosti pirmąją gubą.¹⁰⁹

Dzūkijoje buvo manoma, kad juosta turi ypatingą magišką jėgą, galinčią pakreipti likimą gerojon pusėn. Todėl juosta (arba rankšluostis) buvo dedami ant duonos kepalų, kuris per visas vestuves pasilikdavo ant stalo neprariektas, kad jaunavedžiai visą gyvenimą turėtų duonos.¹¹⁰

Juosta kaip susijungimo, prisirišimo priemonė akivaizdi papročiuose, kai nuotaka apriša juosta jaunikį, naujos aplinkos daiktus. Juosta kaip dviejų likimų darnaus sujungimo, susiejimo įrankis atsiskleidžia dievieniškėnų vestuvių paprotyje, kai, jauniešiams susėdus, piršlys juosta suriša dvi gretutines stalo kojas, kad vedybiniame gyvenime būtų santarvė.¹¹¹

Panašiai Turkijoje čepni gentyje juosta jaunikis apjuosia nuotaką, priimdamas ją į savo namus – tai simbolizuoja jaunųjų jungtį. O nuotakos sau pačiai mezgta juosta, tikima, turi paslaptinę talismano galių.¹¹²

Juostų dėvėseną mitiniame mąstyme galėjo išreikšti Gyvybės Medžio, jungiančio dangų su žeme, simboliką: puošniausias, apeiginis juostų dėvėjimo būdas žinomas iš XX a. I-os pusės – vestuvininkų pasipuošimas persijuosus juosta per petį ir aplink juosmenį. Juosta, dėvima horizontalioje padėtyje aplinkui juosmenį, gali įkūnyti žemiškąjį ir stabilųjį pradą, o užrišta įstrižai per petį – dangišką, dinamišką, rišantį su Anapusybe. Kad šis dėvėjimo būdas yra labai archajiškas ir susijęs su sakraline simbolika, byloja seniausia žinoma juostų, raiščių dėvėseną, kaip vienintelio aprėdo, atpažįstamo nuogų vyrų (greičiausiai, dievybių arba kulto tarnų) skulptūrėlėse priešindoeuropietiškoje Senojoje Europoje (3 pav.).¹¹³ Nesiskiria švento raiščio (jadžniapavytos) – kaip dievų, žynių ir krikšto ženklų – dėvėseną ir hinduizmo tradicijoje (4 pav.).

Nagrinėjant visuotinę juostos kaip tarpininko mitinę reikšmę, itin taikli yra XIX a. vokiečių architekto ir estetiko Semperio išvalga, jog „tai, kas surišta, reiškia jungtį tarp to, kas buvo atskira. Todėl juostos naudojamos ten, kur reikia išreikšti ir sujungimą, ir atskirumą“. Anot Semperio, juosta, jungdama atskiras dalis, išryškina vieningą jų esmę ir ryšį su visuma.¹¹⁴ Panašiai atskirumo ir darnaus sąryšio idėja

įkūnyta mitinėje aukos sampratoje, metaforoje: viena vertus, per auką susisiekiama, susirišama su dievybe, antra vertus, aukojimo apeiga liudija esant dualizmą, skirtumą tarp atnašautojo ir dievybės. Akivaizdžią šių idėjų išraišką matome seniausiose gyvose arijų religijose – zoroastrizme ir hinduizme. Vaikas, priėmęs krikštą, parsų religijoje apjuosiamas juosta, būtinai austa iš baltų avies vilnos siūlų – baltas drabužis simbolizuoja siekį, kad siela taptų tokia pat švari ir skaisti. Zoroastrizme juosta yra ryškiausias arijų religijos ženklas: vienas jos galas reiškia Dievą, o antrasis – iš Jo kilusį žmogų; juosta – tarsi ryšininkas, sujungiantis žmogų su dievybe. Vienas jos galas reiškia asmenišką sielą, o antrasis – visuotinę aukščiausiąją Sielą, kuri yra Dievas.¹¹⁵ Panašiai Vėdų tradicijoje įdėnų apyvė, šventas raištis, virvė, juosta, per juosta per petį ir aplink juosmenį, – tai antrą kartą gimusiųjų, „pateptųjų“ atributas, išskirtinė dievų ir jiems žemiškoje plotmėje artimiausių žynių (brahmanų) žymė.¹¹⁶

Juosta kaip „ryšininkas“ išskyla Lietuvos kuršininkų iš Šventosios apylinkių laidotuvių žaidime „Žalia varia“. Paėmusios juostą ar rankšluostį, dvi moterys stodavo prie durų, o likusieji išsirikiuodavo vorele. Sudainavus žaidimo tekstą, vorelė liūdavo pro moterų padarytus „vartus“, pro pakeltą juostą. Vadinasi, juosta čia yra vartų simbolis, galbūt kaip šio ir anapusio pasaulio, žemiško ir dvasinio lygmenų atskyrimo ir siejimo priemonė. D. Urbanavičienė šiame žaidime įžiūri sąsają su tiltų statybos bei Naujųjų metų apeigomis, kurios savo ruožtu susiję su visatos sukūrimo mito atkartojimu.¹¹⁷ Juostos sąsajas su tilto mitologija rodo ir tipologinis šio žaidimo veiksmo atitikmuo Advento–Kalėdų žaidime „Grįskime, mergos, Jievaro tiltą“.¹¹⁸ N. Laurinkienės nuomone, tiltas žiemos žaidimuose atliko mediatoriaus vaidmenį, jis galėjo jungti mitinių būtybių pasaulį su žemėje gyvenančiais žmonėmis.¹¹⁹ Vartų ir tilto įvaizdžiai mitologijos moksle aiškinami kaip artimi Pasaulio medžio archetipui. Taip ryškėja juostos perkeltinės reikšmės artimumas ribos, tilto, ryšininko, tarpininko (mediatoriaus) simboliams, Gyvybės / Pasaulio medžio mitologemai.

Panašią simboliką galima išvelgti šių dienų hinduizmo paprotyje einant 3, 9, 21, 108 ar 1008 kartus aplink šventą medį, kalbant maldas drauge vynioti aplink medžio kamieną siūlą kaip materialų pasiaukojimo, meldimo, ryšio su Dievybe (tarpininkaujant Medžiui) simbolį, ženklą.¹²⁰

Juostos reikšmės panašumas mitologinio tilto simboliškai atsiskleidžia aiškinimuose, ką reiškia sapnuoti juostą: „Iš-austos juostos arba siūlų vyniojimas – tai didelė kelionė in numirėlių ar veseilion“¹²¹ arba „sapnuoti juostą – tai koks didelis giminės susiejimas“,¹²² panašiai ir virvę sapnuoti reiškia kelionę.¹²³

Panaši simbolinė prasmė buvo teikiama ir kaspinėliams¹²⁴ (medžiaginėms juostelėms, *stangutėms*, *stangoms*¹²⁵). Spalvotos medžiagos skiautelės būdavo įaudžiamos į suvalkiečių, pietryčių žemaičių bei lietuvininkų juostų kutus. Kad šios tradicijos ištakose glūdėjo gili simbolinė prasmė, rodo ryškus jos įprasminimas Mažojoje Lietuvoje: į krikšto juos-

tos kutus būdavo įsiuvasamos ankstesnių kūdikio krikšto marškinėlių skiautelės.¹²⁶

Spalvoti kaspiniai turėjo maginę prasmę ir Suomijoje – jais puošė antkapinius stogastulpio pavidalo paminklus¹²⁷ (5 pav.). Panašiai margaspalviais įžadų kaspinais maldininkų lankomose vietovėse Šiaurės Rusijoje aprišdavo įžadų kryžius ir šventus medžius, melddami išgelbėti nuo nelaimių, ligų.¹²⁸ Matyt, panašios prigimties yra ir dzūkų paprotys aprišti juosta arba kaspinu medinius kryžius prie kelio.¹²⁹ Kaip dvasinis tarpininkas spalvoti kaspiniai išskyla ir indų tradicijoje. Indijoje gyvuoja paprotys rišti ant medžio įvairiausių medžiagų juosteles – taip išreiškiamas meldimas, kreipimasis į Dievą.¹³⁰ Toks pat paprotys į medžių šakas rišti spalvotos medžiagos juosteles kaip laimės meldimo auką gyvuoja ir šiandieninėje Airijoje¹³¹. Panašiai ir Šiaurės Lietuvoje norėdamas atsikratyti liga, negalia žmogus prausdavosi šaltinio vandeniu, o paskui ten palikdavo rankšluostį, kuriuo šluostėsi, arba užrišdavo ant medžio kaspinėlių su įžadais. Žemaitijoje juostelės, kaspiniai labai dažnai buvo aukojami kopytėlėse ir bažnyčiose (užrišami ant kryžių, skulptūrų) meldžiant sveikatos ir davus įžadą.¹³²

Kaip matome, simbolinių, mitologinių verčių ir reikšmių teikimas juostai lietuvių kultūroje turi itin archajišką šaknis, vedančias į visuotines senųjų amatų kilmės paslaptis. Kita vertus, išryškėjo specifinis tradicinės baltų pasaulėžiūros bruožas juostas ir visą audėjišką veiklą sieti su moteriškomis mitinėmis būtybėmis – laumėmis, Laima, Aušrine, – priešingai senovės arijams, kurių mitologijoje su audimu labiau siejami vyrai. Turint omeny itin stiprią audimo amato priklausomybę Deivės kultui Senojoje Europoje,¹³³ suprantamas reliktinis audimo siejimas su moteriškomis mitinėmis būtybėmis baltų mitinėje poetinėje tradicijoje. Kita vertus, lietuvių tradicinėje pasaulėžiūroje juostoms būdingi ir dvyliškos mitologemos požymiai. Audimas, atkartodamas kosmogoninę Laimos, Laumės, Aušrinės ir su jomis susijusių bičių bei vorų veiklą gamtoje, teigiamai veikia žmogaus likimą ir visą gyvąjį pasaulį, padeda audėjai ir audinių vartotojams sueiti į darnius santykius su aplinka.

NUORODOS:

1. Байбурин А. К. Свое и чужое // Фольклор и этнография. Проблемы реконструкции фактов традиционной культуры / ред. Путилов Б. – Ленинград, 1990. – С. 3–17.
2. Gimbutas M. The language of the Goddess. – San Francisco, 1989. – P. 67–68. – Itin akivaizdžiai čia atskleistas puodininkystės ryšys su Deivės kulto pastatais.
3. Байбурин А. К. Семиотические аспекты функционирования вещей // Этнографическое изучение знаковых средств культуры. – Ленинград, 1989. – С. 67–68.
4. Иванов В. В., Топоров В. Н. Проблема функций кузнеца в свете семиотической типологии культур // Материалы Вессоюзного симпозиума по вторичным моделирующим системам. – Тарту, 1974. – Вып. 1 (95). – С. 87.
5. Байбурин А. К. Ten pat.
6. Karulis K. Latviešu etimoloģijas vārdnīca. – Rīga, 1992. – I sēj. – L. 359.

7. Маслова Г. С. Народный орнамент верхневолжских карел. – Москва, 1951. – С. 51; Семенова Т. Народное искусство и его проблемы. – Москва, 1972. – С. 174.
8. Семенова Т. Ten pat.
9. Karulis K. Min. veik. – II sėj. – L. 541.
10. Williams M. M. A Sanskrit – English Dictionary. Etymologically and Phylogically Arranged with special reference to cognate Indo-European languages. – Delhi, 1993. – P. 839–853; dėl etimologijos žr. Mayrhofer M. Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen / A Concise Etymological Sanskrit Dictionary. – Bd. III. – Heidelberg, 1976. – S. 3, 12–13.
11. LTR 205 (660), LTR 4030 (21), LTR 3507 (163).
12. LTR 1138 (9), LTR 3795 (32), LTR 2613 (11), LTR 2374 (145), LTR 2919 (488), LTR 225 (1051), ES b. 1954. L. 7. Valickienė B., g. 1917, Trakų r. (Lietuvos istorijos instituto Etnologijos sk. rankraštynas, užrašė autorius).
13. ES b. 1985. L. 15. Kunigaikščiai, Svėdasų ap., Ukmergės r. ES b. 1985. L. 20. Vyžuonos, Utenos r.
14. ES b. 1985. L. 5. Zubiškių k., Kaišiadorių r.
15. ES b. 1985. L. 6. Bučionių k., Kaišiadorių r.
16. ES b. 1958. L. 23. Leipalingis, Lazdijų r.
17. ES b. 1954. L. 15. Lynežeris, Dubičių ap., Varėnos r.
18. ES b. 1950. L. 11. Reškutėnai, Švenčionių r.
19. ES b. 1954. L. 7. Trakų r. Vienoje žemaičių pasakoje trys laumės vaizduojamos kaip išsigimusių moterų: viena labai storu užpakaliu, kita – maža galva, trečia – didžiulėmis storomis lūpomis. Jos padeda pamotės atstumtai, tėvo pamestai mergaitei suverpti neregėtai daug siūlų, ir dėl to turtingas gražus ponaitis ryžtasi ją vesti. – ES b. 1985. L. 54. M. Jocienė (Geležinytė), Pociškės k., Bubių ap., Šiaulių r.
20. ES b. 1949 (2). L. 8 Matonienė Z., g. 1935 m. Kaibucių k., Perlojos ap.; gvv. Derežnyčios vnk. Varėnoje.
21. Davaina – Silvestraitis M. Pasakos, sakmės, oracijos. – Vilnius, 1973. – P. 207.
22. Kargaudienė A. Joanos ir Kazio Grinių prijuostės ir aprėdai // Kauno diena. – 1997, vasario 11, Nr. 34 (15061), p. 24.
23. Ten pat.
24. Račiūnaitė–Vyčiniene D. Sutartinių šventybės universalumas // Liaudies kultūra. – 1997, Nr. 1, p. 25.
25. Jucevičius L. A. Raštai. – Vilnius, 1959. – P. 82–83; Gimbutienė M. Baltai priešistoriniais laikais. – Vilnius, 1985. – P. 156; Vėlius N. Mitinės lietuvių sakmių būtybės. – Vilnius, 1977. – P. 96–99; Rėza L. Lietuvių liaudies dainos. – Vilnius, 1958. – Nr. 75; Račiūnaitė–Vyčiniene D. Ten pat.
26. Елизаренкова Т. Язык и стиль ведийских риши. – Москва, 1993. – С. 28.
27. Rig Veda X, 130, 1.
28. Rig Veda X, 106, 1.
29. Rig Veda X, 85.
30. Bṛhadāraṇyaka Upaniṣad II, 1, 20.
31. „Voras” Ukmergės r.; „vorys” Suvalkų v. (Lenkija); „pajonkas” (iš lenk. *pajak* – voras) Suvalkų v., Varanavo r. (Gudija), Varėnos r.: žr. Vaiškūnas J. Sodas ir visata // Liaudies kultūra. – 1992, Nr. 4, p. 26–27.
32. Williams M. M. Min. veik. – P. 839–853.
33. Iliada III, 386–388.
34. Ovidijus. Metamorfozės IV 5.
35. Porfirijus Tiritietis. Apie nimfų olą Odisėjoje. XIV, 15.
36. Odisėja V, 61–62; X, 221, 254–255.
37. ES b. 1958 L. 22. Lazdijų r.; ES 1652 L. 6. Švėkšna; ES 1958 L. 22. Lazdijų r.
38. ES b. 1949 L. 1, Varėnos r.
39. ES b. 1951 L. 4, Alytaus r.
40. ES b. 1951 L. 4, Alytaus r.
41. ES b. 1956 L. 2, Varėnos r.
42. ES b. 1954 L. 11, Varėnos r.
43. ES b. 1951 L. 7, Alytaus r.
44. ES b. 1958 L. 22, Lazdijų r.
45. ES b. 1952 L. 3, Varėnos r.
46. ES b. 1956 L. 2, Varėnos r.
47. ES b. 1953 L. 2, Varėnos r.; ES b. 1953. L. 4, Varėnos r.; ES b. 1954. L. 13, Varėnos r.
48. ES b. 1956 L. 4, Švenčionių r.
49. ES b. 1985 L. 20, Vyžuonos, Utenos r.
50. Karulis K. Min. veik. – I sėj. – L. 200–201, 229.
51. ES b. 1958 L. L. 23, Lazdijų r., ES b. 1959 L. 3, Alytaus r.; ES b. 1951 L. 4, Alytaus r.
52. ES b. 1959 L. 3, Alytaus r.
53. Иванов В. В. Змей // Мифы народов мира. – Москва, 1987. – Т. I. – С. 468–470; Айванхов О. М. Сексуальная сила и крылатый дракон. Собрание сочинений. Извор. № 205. – Издательство просвета [be vietos], 1992. – С. 13.
54. Gimbutienė M. Baltai ... – P. 159.
55. Vėlius N. Mitinės... – P. 111–112, 114–115.
56. Greimas A. J. Apie dievus ir žmones. – Chicago, 1979. – P. 228–230.
57. Išskyrus naujadarą – *Napoleono kepurės* piliakalnį.
58. ES b. 1952 L. 2, Varėnos r.
59. ES b. 1958 L. 30, Lazdijų r.
60. ES b. 1960 L. 2, Lazdijų r.
61. Slaviūnas Z. Sutartinės. – Vilnius, 1959. – T. 2. – Nr. 1202; Dovydatis J., Uginčius B. Užteka teka šviesi saulelė // Kraštotyra. – Vilnius, 1967. – P. 149. „Užteka teka šviesi saulelė [...] / Užtekėdama randa žvaigždėlę [...] / Ketina laumė alų darytie [...] / Visų žvaigždelių užsipašytie [...] / Tiktai saulelės nepapašytie [...] / Palauk, Laumele, kerštą darysiu [...] / Devynis rytus neužtekėsiu [...] / Kitus devynis rasos nekrėsiu [...]”.
62. Mažiulis V. Prūsų kalbos etimologinis žodynas. – Vilnius, 1988. – T. 1. – P. 72–73.
63. Gizevijus E. Kai kurie dar prieš keletą dešimtmečių buvę lietuvininkų gimtųjų ir krikštynų papročiai // Lietuvininkai / Paruošė V. Milius. – Vilnius, 1970. – P. 147.
64. Vėlius N. Vėlnias ir Aušrinė // Lietuvos mokslas. – 1994. – T. 2. – Kn. 1. – P. 120.
65. LTR 2847 (55).
66. Vėlius N. Mitologinė švenčių semantika // Krantai. – 1989, Nr. 2, p. 11.
67. Lietuvių kalbos žodynas. – T. 1. – P. 506.
68. Ten pat. – T. XII. – P. 631–632.
69. Lietuvių tautosaka. – V., 1968. – T. 5. – P. 532–533.
70. Greimas A. J. Min. veik. – P. 258.
71. Rig Veda X, 130, 1; X, 71, 9.
72. Ward D. The Divine Twins. An Indo-European Myth in Germanic Tradition. – Berkeley, Los Angeles, 1968. – P. 19; Топоров В. Н. Ашвины // Мифы народов мира. – Москва. 1987. – Т. 1. – С. 144.
73. Ten pat.
74. Wasson G. R. Soma: Divine Mushroom of Immortality. – Harcourt, Brace, Jovanich, New York, 1968; P. Harner M. J. Hallucinations and Shamanism. – London, 1973. – P. 147.
75. Иванов В. В., Топоров В. Н. Балтийская мифология // Мифы народов мира. – Т. 1. – С. 154.
76. Ward D. Ten pat; Beinorius A. Vīvaha – vėdiškos vedybų areigos // Liaudies kultūra. – 1996, Nr. 5, p. 49.
77. Лысенко О. В. Ткань. Ритуал. Человек. – Санкт-Петербург, 1992.
78. Фадзеева В. Знакавая сімволіка традыцыйнага пояса // Народны паясы – мастацтва рамяство. – Мінск, 1994. – С. 34–39.
79. Vastokas J. M. Are artifacts texts? Lithuanian woven sashes as social and cosmic transactions // Essays on the Socio-Semiotics of Objects / ed. S. H. Riggins. – Berlin, New York, 1994. – P. 337–361.

80. Vėlius N. Velnias ir Aušrinė... – P. 116–129.
81. ES b. 1954 L. 13, Varėnos r.
82. ES b. 1958 L. 6, Ona Pikienė, Navinykų k., Punsco ap., Seinų kraštas; ES b. 1949 L. 6, Matonienė Zita, Varėna.
83. ES b. 1953 L. 4–5, Kuršių k., Varėnos r.
84. ES b. 1950 L. 7, Švenčionių r.
85. ES b. 1953 L. 4, Norkūnienė M., g. 1900 m. Kuršių k., Varėnos r.; ES b. 1958 L. 2, Pajaujienė. Punsco ap., Seinų kraštas; ES b. 1958 L. 6, Pikienė O., Punsco ap., Seinų kraštas.
86. ES b. 1950 L. 3, Lapienienė J., g. 1917 m. Rekučių k., Reškutėnų ap., Švenčionių r.
87. ES b. 1652 L. 9, Niklaus Vindigis, g. 1904 m., Pajūrio k., Šventoji, Palanga.
88. ES b. 1985 L. 23, Brūkštuvienė Teklė, g. 1917 m. Stripeikiuose, Kirdeikių ap., Utenos r.
89. ES b. 1985 L. 29, Ulevičienė O., Zapyškis, Kauno r.; Vilkaviškio kraštotyros muziejus, Nr. 4667 (5), austa 1913–1914 m.; naudotos tiktai krikštijant vaiką, nešant vaiką krikštijoti Nr. 3477; Nr. 2778; Tumėnas V. „Roželės“ ornamento simbolika // Krantai – 1989, Nr. 12, p. 14, pav. III. 7. – Šakių r., L. Liaudanskaitės nuosavybė; pav. III. 8. – Tauragės r., M. Valantiejūtės nuosavybė; ES b. 1958 L. 21, Birštono ap., Prienų r.
90. Kümme soome-ugri nurimisreisi / koostamud. K. Polln. – Tallinn, 1990. – P. 46.
91. Manker E. Samefolkets konst. – Halmstad, 1971. – P. 94.
92. ES b. 1953 L. 1, 3, 5, 6, Palanga; ES b. 1652 L. 3, Klaipėdos r.
93. Karulis kabadavo virš stalo, o pamergės ir pajauniai iki ryto saugodavo dovanas, kad kas nepavogtų. Iš ryto piršlys, svočia ir kvieslys tas dovanas iš jų išpirkdavo: ES b. 1652. L. 3, Klaipėdos r. Panašų „sodo išpirkimo“ tipo paprotį Priekulėje, Lankupių kaime (Šilutės r.) užrašė ir A. Vyšniauskaitė. „Marčios kampe“, „kronoje“ įkabinamos raštuotos pirštinės – tai „užrakina“ jaunųjų kertę ir neleidžia be išpirkos jaunojo pulkui sėstis prie stalo. Deja, iš pateikėjo duomenų neaišku, ar pirštinės įkabinamos su austa juostele, ar su koku nors raiščiu. (Vyšniauskaitė A. Šeimos papročiai // Lietuvių šeima ir papročiai. – Vilnius, 1955. – P. 327, 525).
94. ES b. 1652 L. 9, 10, Palanga; ES b. 1653 L. 7, Palanga.
95. ES b. 1653 L. 7, Palanga.
96. ES b. 1985 L. 27, Kauno r.
97. Фадзеева В. Мин. veik. – С. 37; Фадзеева В. Беларуски ручник. – Минск, 1994. – С. 86–87, 101–102.
98. Lietuvių liaudies menas: Juostos / Įvadas A. Mikėnaitės. – Vilnius, 1969. – P. IX; Tamošaitienė A., Tamošaitis A. Lithuanian Sashes. – Toronto, 1988. – P. 19.
99. Семенова Т. Мин. veik. – С. 176.
100. ES b. 1985 L. 26–27, 39, 51–53. Zapyškis, Kauno r., Jankai, Šakių r.
101. Фадзеева В. Знакавая... – С. 34–39.
102. Valatka V. Paragaudžio (Šilalės r.) senkapis // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1972 ir 1973 metais. – Vilnius, 1974. – P. 75.
103. ES b. 1985 L. 46, Jasiulaitienė J., g. 1923 m., Višakio Rūda.
104. Vyšniauskaitė A. Šeimos papročiai. – P. 344–345.
105. Lietuvių liaudies menas: Juostos... – P. X.; LTR, kat nr. 2919, inv. Nr. 1542. P. 15. Šalčininkų r.
106. Косменко А. Народное изобразительное искусство вепсов. – Ленинград, 1984. – С. 146–147.
107. Nenartavičiūtė E. Rinktinės juostos // Dieveniškės. – Vilnius, 1995. – P. 319; Lietuvių liaudies menas: Juostos... P. X; Tamošaitienė A., Tamošaitis A. Lithuanian Sashes. – Toronto, 1989. – P. 27; Vyšniauskaitė A. Min. veik. – P. 354–355.
108. Baudouin de Cuortenay Ehrenkreutzowa C. Kilka uwag i wiadomości o etnografii Wojewódstwa Wilenskiego // Wilno i ziemia Wileńska. – Wilno, 1930. – T. 1. – L. 189.
109. Lietuvių liaudies menas: Juostos... – P. X.
110. Ten pat. – P. IX.
111. Nenartavičiūtė E. Min. veik. – P. 318.
112. Серебрякова М. Н. О знаковой функции народного костюма // Этнографическое изучение знаковых средств культуры. – Ленинград, 1989. – С. 169–171.
113. Gimbutas M. The Goddesses and Gods of old Europe. – London, 1982. – P. 51.
114. Земпер Г. Практическая эстетика. – Москва, 1977. – С. 232.
115. Fanibunda E. B. Vision of the Divine. – Bombay, 1976. – P. 45–46.
116. Williams M. M. Min. veik. – P. 19.
117. Žaidimą užrašė lybių folklorinis ansamblis „Skandinavieki“ 1984 m., pateikė Ektijienė, kilusi nuo Šventosios. Žr. Urbanavičienė D. Apeiginis judesys laidotuvėse ir mirusiųjų minėjimuose // Liaudies kultūra. – 1992, Nr. 4, p. 18.
118. Lietuvių tautosaka. – Vilnius, 1968. – T. 5. – P. 122.
119. Laurinkienė N. Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose. – Vilnius, 1990. – P. 91–92.
120. Ramos šventykla, Bombėjus, 1998 m. užr. V. Tumėnas.
121. ES b. 1952. L. 5. J. Bižukienė, g. 1908 m. Pamerkių k., Varėnos r. Užr. 1992 m.
122. ES b. 1985. L. 34.
123. ES b. 1956. L. 9, Ignalinos r.
124. Žr. iliustraciją L. Saukos studijoje „Lietuvių vestuvinės dainos“; ES b. 2029. L. 16, Lukšių ap., Šakių r.; ES b. 1985 L. 43, Griškabūdžio ap., Šakių r.; ES b. 1985. L. 52, Jankų ap., Šakių r.
125. Vyšniauskaitė A. Min. veik. – P. 344.
126. Tamošaitienė A. Min. veik. – P. 265–266.
127. Blansted Y., Suckdorf V. Karelische gebande. – Helsingfors, 1990. – S. 76.
128. Щенанская Т. Б. Кризисная сеть (Традиции духовного освоения пространства) // Русский север / Ред. Т. Берштан. – Санкт-Петербург, 1995. – С. 119–121.
129. ES b. 2047, Zervynų k., Varėnos r., 1996 m.
130. Puttaparthi k., Anantapur distr., Andhra Pradesh, Pietų Indija, 1995 m. Užr. V. Tumėnas.
131. Hill A., Blair R., Kirk B. Northern Ireland. – Belfast, 1995. – P. 130.
132. Vaitkevičius V. Šventi Žemaitijos šaltiniai // Žemaičių žemė. – 1996, Nr. 2 (11), p. 19.
133. Gimbutas M. The language of the Goddess. – P. 67–68.

Connection between sashes and mythology

Vytautas TUMĖNAS

The mythic symbolics of both traditional Lithuanian sashes and the ways of manufacturing them, i.e. the weaving are analyzed in the article. Archaic indoeuropean interrelations are revealed and peculiar Lithuanian features are emphasized. Those are the relationship with the deity Laima or Laumė (witch), with closed to them female mythic creatures, with women and their semantic field characteristic of the motifs of protection and guardianship. In the whole the notion of the relationship with sacrum and the divine harmony is embodied by the weaving and by the sash in particular.

*Lietuvos istorijos institutas
Kražių 5, Vilnius*

Gauta 1999 09 21

Įteikta spaudai 1999 12 06